

Quranda övlad haqları

Nigar Məmmədova¹

Abstarkt

Bu məqalədə, müttəqilərə doğru yol göstərən, haqq olduğunda heç bir şəkk-şübhə olmayan Müqəddəs Kitabımızda uşaqlarla bağlı gələn ayələrə nəzər saldıq. Böyük zəhməti olmuş əziz alimlərimizin Qurani Kərimin təfsirlərinə istinad edərək uşaqların haqq və hüquqlarını, vəzifələrini, tövsiyələri nəzərdən keçirdik. Quranın valideynlərə övladları ilə bağlı və ümumiyyətlə, digərlərinə uşaqlarla bağlı tövsiyələri önə çəkdik. Nəticə aldıq ki, ən gözəl tərbiyə üslubu Quranda olduğu kimi, ən gözək uşaq haqları da, Quranda var.

Açar sözlər: Quran, övlad, uşaq, müdafiə, tövsiyə

Övladın haqları

Biz burada bir neçə övlad haqlarında toxunub, onları təhlil etməyə çalışacağıq:

1. ÖVLADIN MÜDAFİƏ HAQQI

¹ - İslam araşdırmaları fakültəsinin məzunu, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran

Mübarək Nisa surəsinin 75-ci ayəsində deyilir: “Sizə nə olub ki, Allah yolunda vuruşmursunuz? Eləcə də o aciz kişilər, qadınlar və uşaqlar (üçün ki), o kimsələr (dua edərək belə) deyirlər: “Ey Rəbbimiz! Bizi, əhalisi zalim olan bu şəhərdən kənara çıxart, bizə, öz dərgahından bir dost (mühafizəçi) göndər və bizə, Öz dərgahından bir yardımçı göndər!”

Ayə Məkkə əhlinin təzyiq və işgəncələri altında baş götürüb qaçan müsəlmanlar haqqındadır. Bu müstəzəflər (məhrumlar) sıxıntılı mühitlərdə giriftar olan və onların ümidi hər yerdən kəsilənlərdir. Buna görə duaya əl atıb, öz Allahlarından istəyirlər, o zülm və işgəncə mühitindən qırağa çıxsınlar. Azadlıqları uğrunda cihaddan boyun qaçıranlar məzəmmət olunurlar. Müsəlmanlar bir-birlərinə münasibətdə dini qeyrət və təəssüb göstərməlidirlər. Onlar bir-birlərinin nalələrinə və fəryadlarına biganə qalmamalıdırlar. İslami cihadın hədəflərindən biri müstəzəfləri, o cümlədən uşaqları zalim hakimlərin zülmündən xilac etməkdir. İslam sərhəd tanımır, harada müstəzəf varsa, cihad da vardır.

İslam ordusu o qədər güclü olmalıdır ki, bütün dünya məhrumlarına nicat verə bilsin. Müsəlmanlara rəhbərlik Allah tərəfindən olmalıdır.

Ayədə nəzərə çatdırılan bir sıra nöqtələrə alimlərimizin diqqət çəkdiyi məsələlərə işarə etmək istərdim:

1. İslam cihadı qabaqca işarə olunduğu kimi var-dövlət, vəzifə və yaxud başqa ölkələrin təbii mənbələrini, xammallarını ələ gətirmək, satış bazarını ələ keçirmək, əqidə və siyasəti zorla qəbul etdirmək kimi bir şey deyildir. Bəlkə təkcə fəzilət və iman üsullarını yaymaq, məzlumları, qol-qanadı sınımış kişi və qadınları, məhrum olunmuş və zülm çəkmiş körpələri müdafiə etməkdən ibarətdir. Beləliklə, yuxarıdakı ayədə işarə olunduğu kimi cihadın iki kamil

məqsədi vardır: İlahi məqsəd və insani məqsəd. Bu iki məqsəd həqiqətdə bir-birindən ayrılmazdır və bir həqiqətə qayıdırlar.

2. İslamın nəzərində yaşayış qabiliyyətinə malik olan mühit odur ki, insanın öz düzgün əqidəsinə əməl etməyə imkanı olsun.

Amma qorxu bürümüş bir mühitdə insan “müsəlmanam” sözünü deməkdə azad deyilsə, o mühitdə yaşamaq qabiliyyəti yoxdur. İmanlı adamlar da arzu edirlər ki, belə bir mühitdən çıxıb getsinlər. Çünki, belə bir mühit zalımların fəaliyyət mərkəzidir.

Maraqlı burasıdır ki, Məkkə müqəddəs bir şəhər və mühacirlərin doğma vətəni olmasına baxmayaraq, onun qorxunc və dəhşətli mühiti onların öz Allahlarından əl çəkib, oradan çıxıb getməsinə səbəb oldu.

3. Yuxarıdakı ayənin sonunda oxuyuruq: “Düşmən cəngində giriftar olmuş müsəlmanlar özlərinin nicat tapması üçün əvvəl Allah tərəfindən rəhbər və sonra isə kömək istədilər.” Zalımların cəngindən qurtulmaq üçün hər şeydən qabaq ürək yandıran, ləyaqətli sərpərəst və rəhbərin vücudu, sonra isə kömək və kifayət qədər adam lazımdır.

Beləliklə, hərçənd köməyin sayı çoxdur, lakin həqiqi bir rəhbərdən istifadə etmədikdə nəticəsizdir.

4. İmanlı şəxslər hər şeyi Allahdan istəyir və ehtiyac əlini Ondan qeyrisinə tərəf uzatmırlar. Hətta əgər sərpərəst rəhbər və kömək istəyirlərsə, Ondan tələb edirlər.

2. ÖVLADIN MÜŞAVİRƏ HAQQI

Mübarək Saffat surəsinin 102-ci ayəsində buyrulur: “O, yüyürüb qaçmaq çağına çatdığı zaman (İbrahim) dedi:

“Ey oğlum! Mən yuxüda gördüm ki, mən səni qurban kəsirəm. Bax gör nə fikirləşirsən!” O dedi: “Atacan! Sənə əmr olunanı yerinə yetir. İnşallah, mənim səbirlilərdən (olduğumu) görəcəksən!”

“Şuara” surəsinin 83-cü ayəsində həzrət İbrahim Allahdan diləyir ki, onu salehlərdən qərar versin. Bu ayədə isə o, övladının salehlərdən olmasını diləyir. Peyğəmbərlər arasında yalnız İbrahim və İsmayıl öz helmləri ilə vəsf olunmuşlar. “Həqiqətən İbrahim çox ah çəkən və həlim idi.”² Saleh övlad İlahi hədiyyə və peyğəmbərlərin dualarından biridir. Əsas məsələ övladın gözəlliyi və ya aqlının iti olması yox, onun saleh olmasıdır. Ailənin Allaha doğru hərəkəti üçün saleh övlad ən üstün yardımçıdır. Ailədə ata öz övladları ilə mehriban davranmalı, onlara hörmət göstərməlidir. Allah yolunda bütün əsarətlərdən, hətta övlada bağlılıqdan azad olmaq lazımdır. Həzrət İbrahim bir ömür yolunu gözlədiyi, dua və yalvarışlarla Allahdan aldığı övladı, ona kömək olan bir vaxtda öz əli ilə qurban kəsməyə hazır olur.

Ayədən aydın olur ki, Allah bizə bəyan edir ki, övladlarınızın şəxsiyyətini inkişaf etdirmək üçün onlarla məsləhətləşin və onların mülahizələrini öyrənin. Xalqın hazırlığını dəyərləndirmək üçün onların fikrini öyənmək açıq aydın işlərdə faydalıdır. Həzrət İbrahim (ə) öz yuxusuna şəkk etməsə də, yenə İsmailə məsləhətləşdi. İnsan ömrünün zirvəsi onun fədakarlıq dövrüdür. İsmail gənclik dövrünədək bir neçə mərhələ keçmişdi. Növcavanlıq isə onun çiçəkləndiyi bir mərhələ idi. Olsun ki, bu baxışdan Allah İbrahimi “növcavanla” müjdələyir. Mömin insan Allaha təslimdir, Onun göstərişləri müqabilində bəhanə gəzmir.

² Tövbə surəsi, ayə 114

Öz növbəsində ataya onun işlərində kömək göstərmək övladın yaxşılığını göstərir. Gərək uşaqlar da böyükləri İlahi işlərə təşviq edib ürək-dirək versinlər. Vəzifəyə əməl etmək üçün səbr və dözümə ehtiyac var. Səbr isə Allahdan istənilməlidir. Səbr və dözümlü salehlərin xüsusiyyətlərindəndir. İsmailin səbri Allahın bu növcəsinin həlim olması ilə bağlı vədi idi. Kamillikləri öz qazancımız yox, Allahın hədiyyəsi bilək. Allah yolunda addım atmaq və Onun lütfələrinə əmin olmaq. Çünki, ilahi insanlar üçün çıxılmaz vəziyyət yoxdur, onlar Allaha təvəkkül və diqqətlə çıxış yolu tapırlar. Bütün işlərdə “inşallah” söyləyək.

Beləliklə, belə bir nəticə alırıq ki, insanın uğur qazanmasına bəis olan amillərdən biri də məşvərət etmək, məsləhətləşməkdir. Çünki, bilikli, təcrübəli və ürəyiyanan insanlarla məsləhətləşdikdə, insan onların bilik və təcrübəsindən faydalanır. Odur ki, başqaları ilə məsləhətləşməyi uşaqlara əməli surətdə təlim etmək üçün valideynlərin öz azyaşlı övladları ilə də məsləhətləşmələri tövsiyə olunur. Bundan əlavə, böyüklər uşaqlarla məşvərət etdikdə uşaqlar özlərini əhəmiyyətli hesab edir və düşünüb öz fikirlərini deməyə çalışırlar.

3. ÖVLADIN İRS HAQQI

Qurani Kərimdə irs haqqı, irs payının bölüşdürülməsi barədə bir sıra ayələr yer almışdır. Bunlardan biri Nisa surəsinin 11-ci ayəsidir ki, burada övladların və valideynlərin irs haqqından danışılır. Sözügedən ayədə Uca Tanrı buyurur: “Allah Təala sizə övladlarınız haqqında sifariş edir ki, (mirasdan) oğlanlar üçün iki qızın payı qədər irs düşür. Əgər sizin övladlarınızın sayı iki qızdan artıqdırsa, mirasın üçdə iki hissəsi onlara çatır. Və əgər varis tək-cə bir qızıdırsa,

(mirasın) yarısı onun payıdır. Və onun (dünyadan köçmüş şəxsin) bir övladı olduğu təqdirdə, ata-anasının hər biri üçün mirasdan altıda bir hissəsi veriləcəkdir. Əgər onun övladı yoxdursa və varisi (yalnız) ata və anadan ibarətdirsə, mirasın üçdə bir hissəsi anaya aiddir. Əgər onun (dünyadan köçmüş şəxsin) qardaşları varsa, ananın hissəsi altıda birdir (qalan altıda beş hissəsi atanındır). (Bu bölgü) ölən şəxsin vəsiyyətinə əməl etdikdən və onun borclarını ödədikdən sonra aparılır.

Ata-analarınızın və övladlarınızın hansı birinin sizin üçün xeyirli olduğunu bilmədiyiniz üçün bu (bölgü) Allah tərəfindən vacib edilmişdir. Allah Təala alim (hər şeyi bilən) və hikmət sahibidir.”

İslam fitrət dinidir. Övladın vücudu valideynin vücudunun davamı olduğundan və valideynin cismi və ruhi xüsusiyyətləri övlada ötürüldüyündən onun var-dövləti də övlada çatmalıdır. Vəsiyyət insanın öz haqqı olduğundan varislərin hüququndan öndə gəlir. Xalqın haqqı varislərin və qohumların haqqından öndə gəlir. İrs hökməri İlahi elm İlahi hikmətə əsaslanır.

Övlada irs çatması bir çox fəaliyyətlərə səbəb olur. Var dövlətinin övladına çatmayaçağını bilən insan bir o qədər də çalışmaz. Fransada varislik qanunu ləğv olunduqdan sonra bir çox iqtisadi fəaliyyət sahələrində tənəzzül müşahidə olundu. Cahil ərəblər qadınları və uşaqları irsdən məhrum edirdilər. İslam isə övlad və qadına onların ehtiyacı qədərində irs payı ayırır.

Dünyasını dəyişmiş şəxsin var-dövlətindən onun övladlarına ata-anasından çox pay düşməsinin səbəbi bu ola bilər ki, insanın qoca yaşlarında ehtiyacı az olur. Əgər ölənin qardaşı yoxdursa, ananın payı üçdə bir, əgər qardaşı varsa, ananın payı altıda bir olur. Qalan hissə isə ata üçündür.

Atanın daha çox irs payı almasının səbəbi bu ola bilər ki, ölən qardaşlarının xərci də, adətən, atanın öhdəsinə düşür.

Bu ayənin təfsiri ilə bağlı Ayətullah Məkarim Şirazi cənablarının Təfsiri-Nümunə, Nisa surəsinin təfsirinə müraciət edək.

Bu ayəni təfsir etməmişdən öncə bir neçə nöqtəyə işarə edək.

Birincisi bundan ibarətdir ki, çoxları belə təsəvvür edirlər, nə yavşı olardı, bir kəs öləndə onun malı ümumi malların bir hissəsi olub, beytul malın ixtiyarına qoyulsun. Lakin diqqətlə baxdıqda aydınlaşır ki, bu iş tamamilə ədalətdən uzaqdır. Çünki, miras məsələsi bütövlükdə təbii və məntiqi bir işdir. Adətən ata və ana öz cismi sifətlərini təbii miras qanununa əsasən, sonrakı nəsillərə ötürdüləri kimi, nə üçün onların malları bu qanundan istisna (kənarda) olsun? Və gələcək nəsillərə ötürülməsin?

Bundan əlavə hər bir kəsin halal malı zəhmətlərinin nəticəsidir ki, həqiqətdə onun bir yerə toplanmış qüvvəsini nişan verir. Elə buna görə də biz hər kəsi öz zəhməti ilə əldə etdiyi mala sahib bilirik. Bu fitri bir hökmdür.

Dediklərimizə əsaslanaraq deyirik insan ölən zaman öz mal-dövlətindən uzaqlaşır. Ədalətli yol budur ki, onun malı ən yaxın adamlarına verilsin. Həqiqətdə ölən yaxın adamlarının varlığı onun özünün varlığının davamı sayılır.

Elə buna görə də camaatın əksəriyyətinin ömrünün axırına kimi, yaşamaq üçün malı və sərmayəsi vardır, lakin bununla belə onlar çalışmaqdan, işləməkdən əl çəkmirlər və onların məqsədi övladlarının gələcəyini təmin etməkdir. İrs qanunu bir dövlətin iqtisadiyyatına çox qüvvə və təsir bağışlaya bilər. Əgər hər kəsin malı ölümündən sonra tamamilə ondan alınıb, ümumi xəzinəyə tapşırılsa, onda iqtisadi fəaliyyətlərin bir hissəsinin dayanmasına səbəb olar.

İrs qanunun fitri kökü olduğuna görə qədim xalqlar arasında müxtəlif formalarda müşahidə olunur. Bəziləri iddia edirlər ki, yəhudilər arasında irs qanunu olmayıb. Lakin biz Tövrat kitabına müraciət etdikdə bunun əksini müşahidə edirik. Məlum olur ki, bəni israil millətləri arasında irs məsələsi ancaq kişi qohumlarını əhatə edirmiş, çünki orada həyat yoldaşının adı çəkilmir.

Həzrəti Məsihin (ə)-ın (İsanın) dinində həmin Tövratdakı irs qanunu etibarlı sayılırdı. Çünki, indiki İncillərdə nəql olunur ki, Həzrəti Məsih (ə) demişdir: “Mən

Tövratdakı hökmləri dəyişdirmək üçün gəlməmişəm. Elə buna xatir əldə olan kitab və risalələrdə irs barəsində bir mövzu tapmırıq. Ancaq bəzi yerlərdə irs sözündən alınmış kəlmələrdən istifadə olunmuşdur ki, onların da hamısı mənəvi və üxrəvi irs barəsindədir.³

Amma ərəblərdə islamdan qabaq irs məsələsi bu üç yolun birindən ibarət idi:

1. Nəsəb. Onların nəzərində nəsəbdən məqsəd ancaq oğlanlar və kişilər idilər, uşaqlar və qadınlar isə irsdən məhrum idilər.

2. Təbna. Yəni ailədən qovulmuş övladdır ki, başqa bir ailə onu özünə nisbət verərək oğulluğa götürülmüş hesab edirdi. Belə surətdə bu oğulluq atalıq arasında yaranan rabitə ilə irs meydana gəlirdi.

3. Əhd peyman. Yəni iki nəfər birlikdə əhd edirdilər, nə qədər ki, diridirlər bir-birini müdafiə etsinlər və öləndən sonra bir birindən irs aparsınlar.

4. İslam dini təbii və fitri irs qanununu, ona qarışmış xurafatdan təmizləyərək, bir tərəfdən uşaqlar və qocalar arasında qoyulmuş zalimanə ayrışeçkiliyi aradan apardı. İrsin

³ Qamus müqəddəs kitabı, səh.903

sərçəşməsinə üç şeydə xülasə etdi. O vaxta kimi bu şəkildə olmamışdı:

4. Nəsəb – onun geniş mənası, yəni doğulmaq vasitəsilə iki nəfərin müxtəlif səthlərdə, fərqi yoxdur kişi və qadın, ya uşaq və qoca arasındakı rabitədən ibarətdir.

5. Səbəb – yəni evlənmək vasitəsilə fərdlərin arasında yaranan rabitəyə deyilir.

6. Vilai – qohumluqdan nəsəb və səbəbdən başqa yollarla iki nəfər arasında yaranan rabitədir. Vilai itq – yəni bir şəxs öz qulunu azad eləyə və o qulun öləndən sonra heç bir qohumu özündən sonra yadigar qalmayıb. Bu surətdə onun malı onu azad edən şəxsə çatacaqdır. Qulları azad etmək üçün bu bir növ mükafatdır. Vilai zinan cəzirə - o xüsusi bir peyman (saziş) olub, iki nəfərin istəyi və iradəsi ilə bağlanır. İki tərəf bir-birini müxtəlif hallarda müdafiə edəcəyinə söz vermişdilər, öləndən sonra (heç bir nəsəbi və səbəbi olmayan surətdə) bir-birindən irs aparsınlar. Digəri, vilai imamətdir. Yəni əgər bir şəxs öləndən sonra, nəsəbi səbəbi və başqa heç varisi olmayan surətdə onun mirası imama (ə) və başqa sözlə desək müsəlmanların beytul-malına verilir.

Əlbəttə, yuxarıdakı təbəqələrdən hər birinin özünəməxsus hökmü və şəraitləri vardır ki, onların şərhə fəhmi kitablarda verilmişdir.

Bu ayədə birinci dərəcəli varislərin (övladlar, atalar və analar) hökmü izah olunur. Aydın olduğu kimi heç bir qohumluq, ata və övlad arasında olan rabitədən yaxın deyil. Elə məhz buna görə Quran onları başqa irs aparan təbəqələrdən əvvəl bilmişdir.

Birinci cümlədə buyurur: Allah Təala sizə övladlarınızın barəsində sifariş edir ki, oğlanlara qızlardan iki dəfə çox pay verin. Burada cümlənin quruluşuna və bəyan

tərzinə diqqət etdikdə görürük ki, qızların irs məsələsi əsil, oğlanların irsi isə ikinci dərəcəli qərar verilib və onların (qızların) səhmi ilə müqayisə edilməklə təyin edilib. Bu, bir növ qızların irs aparmasına təkiddir və cahiliyyət dövrünün səhv adətləri ilə mübarizədir ki, onları tamamilə irsdən məhrum etmişdilər. Bu fərqlərin fəlsəfəsi barədə bir qədər sonra şərh veriləcək.

Zahirdə kişinin irsi qadınkindən iki dəfə artıqdır. Lakin, azca diqqət etdikdə, aydınlaşır ki, bir baxımdan qadınların irsi iki dəfə kişilərindən artıqdır. Burada islam dini qadınların hüquqlarından himayə etmişdir.

Bunu izah etdikdə, islam kişilərin öhdəsinə bəzi vəzifələr qoymuşdur və ona diqqət etdikdə aydın olur ki, kişilərin qazancının yarısı qadınlara xərclənir. Lakin qadınların öhdəsinə bir şey qoyulmamışdır. Kişi gərək öz həyat yoldaşının xərcini onun ehtiyacı qədərində ödəsin. Həmçinin körpə uşaqların da xərci kişinin öhdəsindədir. Amma qadınlar yaşayışa lazım olan bütün xərclərdən, hətta özü üçün xərcləməkdən azaddırlar. Beləliklə, bir qadın öz irs payını yığıb saxlaya bilər. Lakin kişi burada çarəsiz qalıb, irs payını öz həyat yoldaşı və övladları üçün xərcləməyə məcbur olur, onun nəticəsində də belə nəticə hasil olur ki, kişi qazancının yarısını özünə və o biri yarısını isə ailəsinə xərcləyir. Ancaq qadının payı (irs) isə olduğu kimi qalır. Bu qədər fərq ona görədir ki, adətən qadınların istehsal etmək qüdrəti azdır. Burada islam dini ədalətlə qadınları himayə edirik onların payına düşəni çox təyin etmişdir (zahirdə onların səhminin yarı olduğuna baxmayaraq).

Məsum imamların (ə) dövründə də irsdən kişinin payı ilə qadının payı arasındakı fərq məsələsi camaat arasında mübahisə mövzusu olmuşdur. Məsumlardan soruşulan suallara verilən cavabların məzmunu bundan ibarətdir ki,

“Allah Təala yaşayış xərcini və mehriyyə ödəməyi kişinin öhdəsinə qoymuşdur. Elə buna xatir də onların irs payını çox qərar vermişdir.”

Materialist düşüncələrə sahib olan ibn Əbil-Əvca bu məsələ ilə bağlı irad bildirmiş, səhəbələr onun bu iradını imam Sadiqə (ə) nəql etdikdə o həzrət cavabında buyurmuşdur: “Çünki, qadına cihad vacib edilməyib (və buna görə də onun öhdəsində cihadın xərcləri yoxdur), qadının öhdəsində kiminsə dolanışiq xərcləri yoxdur, kiminsə diyəsini ödəmək də onun öhdəsində deyildir. Bütün bu xərclər kişinin öhdəsindədir...”⁴

Ayənin sonunda buyurulur: “Atalarınızın və övladlarınızın hansı birisinin sizin üçün faydalı olduğunu bilmirsiniz.” Yəni irs qanunu bəşərin həqiqi məsləhətləri əsasında qurulmuşdur və bu məsləhəti ayırd etmək Allaha məxsusdur. Çünki, insan ona lazım olan xeyri və məsləhəti hər yerdə ayırd edə bilmir. Bəziləri güman edirlər ki, atalar və analar, onun ehtiyaclarını ən çox ödəyirlər və elə buna görə də bölüşdürəndə onları (ata-ananı) övladlardan əvvəl bilməliyik. Ancaq bir qrup insanlar bunun əksini fərz edirlər. Əgər irs qanunu xalqın əlində olsaydı, onda min cür davadalaş və ixtilaf meydana çıxardı.

Lakin, təkcə Allah bütün işlərin həqiqətini olduğu kimi bilir. İrs qanunu sabit və münəzzəm bir şəkildə bəşərin xeyri üçün qərar vermişdir. Bu qanun alim və hikmət sahibi olan Allah tərəfindən vacib edilmişdir. Bu cümlə qabaqkı mövzuları təsdiq edir ki, irs paylarına aid olan qanunlarda xalq üçün mübahisə yeri qalmasın.

⁴ Vəsailuş-şiə, “Valideynin və övladların irsi” bölümlərindən 2 -ci bölüm, hədis 1, c.26, s.93

4. ÖVLADIN TÖVSIYƏ HAQQI

Əslində, övladın haqlarından biri də, valideyn tərəfindən düzgün tövsiyələr almasıdır. Qurani Kərimin Loğman surəsinin 13-cü ayəsindən 19-cu ayəsinə kimi olan mətnində əsasən Loğmanın oğluna nəsihətləri öz əksini tapmışdır. Bu nəsihətlərlə bağlı müfəssirlərin (Möhsün Qiraəti. Nur təfsiri) təfsirlərinə müraciət edək. Sözügedən surənin 13-cü ayəsində buyurulur: “Bir zaman Loğman öz oğluna nəsihət edərək demişdi: “Ey oğlum! Allaha şərikin qoşma! Şübhəsiz, (Allaha) şərikin qoşmaq böyük zülmüdür!”

Haqqa dəvət yollarından biri moizədir. Heç kim moizədən ehtiyacsız deyildir. Quranın adlarından biri də moizədir. “Şübhəsiz, Rəbbiniz tərəfindən sizin üçün bir öyüd nəsihət gəlmişdir”.⁵ Hədis kitablarında moizə ilə bağlı xüsusi fəsillə rastlaşırıq. Bəzi rəvayətlərdə deyilir: Bəzən Peyğəmbər (s) Cəbrailə buyurardı: “Məni moizə et.”⁶

Həzrət Əli (ə) bəzən öz ətrafındakılara buyurardı: “Məni moizə edin, çünki bilməkdə olmayan bir təsir eşitməkdə var.”⁷

Övlad tərbiyəsinin üsullarını böyüklərdən öyrənmək lazımdır. Moizə zamanı öncə dinləyicinin diqqətini cəlb etmək, məhəbbət və mərhəmətlə, qarşı tərəfin şəxsiyyətinə hörmətlə müraciət etmək lazımdır. Moizə hikmət əsasında olmalıdır. Övlad nəsihətə ehtiyacılı olduğu üçün gərək onlardan xəbərsiz qalmayaq, övladlarımızla səmimi söhbət edək. Bu, övlad tərbiyəsində ən düzgün yollardan biridir. Atanın övlad qarşısındakı vəzifələrindən biri moizədir. Gənclərlə məzəmmət yox, moizə dilində danışmaq

⁵ Yunus surəsi, ayə 57

⁶ “Məvaizi-Səduq”, səh.92

⁷ Şəhid Mütəhhəri, “10 söhbət”, səh.224

önəmlidir. Haqqa çağırış və moizədə əsas məsələləri önə çəkmək lazımdır. İnsan gərək öz moizələrini dəlil və məntiqlə bəyan etsin.

Şirk ən böyük təhlükə, ən mühüm məsələdir. Allah üçün bütün dünya əhəmiyyətsiz bir şey, şirk isə böyük zülmüdür. Quran buyurur: “Dünyanın mənfəəti azdır”.⁸ Yəni, insan bütün dünyanı almaq müqabilində belə şirkə yol verməməlidir.

Şirkin olduqca geniş mənası var. Uyğun sözün ən bariz mənası bütpərəstlikdir. Şirkin digər mənası Allahdan qeyrilərinə və ya azğın nəfs istəklərinə sözsüz itaətdir. Şirk insanın yaxşı əməllərini puça çıxarır. Necə ki, od yaşıl ağacı məhv edir. Şirk o qədər təhlükəlidir ki, dörd dəfə tövhid ilə yanaşı valideynə əhsan etməyi tapşıran Quran, övlada Allahdan qeyrisinə doğru çağıran valideynə itaət etməməyi əmr edir. İslam əhkamına görə haram işləri yerinə yetirməkdə və ya vacib əməlləri tərk etməkdə övlad valideynə tabe olmamalıdır. Yəni, vacib və haram kimi qəti hökmü olan əməllərdə heç bir halda valideynin övlada müdaxiləsinə icazə verilmir. Çünki, bunlar Mütəal Allahın vacib buyurduğu hökmlərdir. Bununla belə, heç bir halda valideyni incitməyə, kobud rəftara və yuxarı səs tonu ilə danışmağa icazə verilmir. Əgər İlahi vacibata mane olarsa belə onlarla gözəl şəkildə dil tapmaq lazımdır. Müstəhəb əməllərə gəlincə isə valideynin icazəsi nəzərə alınmalı, onların icazəsinə uyğun davranmaq tövsiyə olunur.

Bəli, sonsuz qüdrət və elm sahibi olan Allahdan uzaqlaşb çarəsiz fərdlər və əşyalara üz tutmaq bəşəriyyətə ən böyük zülmüdür. Cansız cisimlərə və zəif insanlara əsir olmaq, özün kimi acizlərdən kömək istəmək

⁸ Nisa surəsi, ayə 77

düşüncəsizlikdir. Quranda keçmişə aid əhvalatların nəql olunması səbəblərindən biri şirkin kökünü qazmaqdır.

Yuxarıda qeyd edilən surənin 14-cü ayəsində əvvəlcə insanın ata anasına yaxşılıq etmək tapşırılır, sonra ananın hamiləlik dövrünə işarə olunur. Bu yolla insanın əxlaqi vicdanını oyatmağa cəhd edilir. Valideynin və övladın qarşılıqlı hüquqları var. Ötən ayədə atanın övlada nəsihəti bəyan olundu. Bu ayədə isə övladın ata-anaya ehsanından danışılır. Bütün insanlar çatdıqları məqamdan asılı olmayaraq valideynə borcludurlar. Valideynə hörmət təkcə islami yox, həm də insani bir haqdır. Bu hüquq müvəqqəti xarakter daşımır, həmişəlikdir. Valideyn kafir olsa belə ona ehsan etmək lazımdır.

Hamiləlik və südvermə dövrü ana qarşısında vəzifələr yaradan və övlad şəxsiyyətinin formalaşdığı ən mühüm dövrdür. Valideynə təşəkkür Allah qarşısında böyük dəyərə malikdir. Allaha sükur etdikdən sonra valideynə təşəkkür məsələsi önə çəkilir.

15-ci ayədə oxuyuruq: “Əgər o iki nəfər (ata-ana) bilmədiyin bir şeyi Mənə şərik qoşmağın üçün çalışsalar onlara itaət etmə. Amma dünyada onlarla xoşrəftar ol. Mənə doğru (tövbə edib) qayıdan kəsin yolunu tut. Qayıdışınız Mənə doğrudur, sizi gördüyünüz işlərdən xəbərdar edərəm.”

Valideynin məqamı o qədər ucadır ki, bu ayədə hətta insanı şirkə sürükləyən valideynlə pis rəftar etməmək tapşırılır. Yəni övlad valideynə itaət etməməli olduğu halda belə onu tənha buraxmamalıdır.

İnsan fitri olaraq tövhidə meyllidir, ətrafdakılar onu şirkə sürükləməyə çalışır. Ayədə valideynə itaət əmri verilməklə yanaşı, valideynin azmağına da diqqət çəkilir. Allahın haqqı bütün haqlardan, o cümlədən valideynin haqqından öndədir. Büdrəmə ehtimalı olan yerdə valideynə

itaət edilməməlidir. Amma adi həyat tərzini hifz edilməlidir. Ömrün sonunadək valideynlə yaxşı rəftar etmək zəruridir, hətta valideyn müşrik olsa belə. Bəzən əqidə seçimi və ailədə rəftar arasında fərq qoymaq lazım gəlir. Adi həyatda valideynə hörmət göstərilməli, həyat yolunda paklar və salehlər nümunə götürülməlidirlər.

16-cı ayədə Loğmanın oğluna daha bir nəsihəti bəyan edilir: “Ey oğlum! Əgər (sənin əməlin) xardal dənəsi ağırlıqda olsa, daşın köksündə, göylərdə və ya yerdə gizlənsə, Allah onu (Qiyamətdə hesab üçün) hazır edər. Çünki Allah dəqiq və ağıldır.”

Xardal kiçik qara dənələri olan bitkidir. Xardal dənəsi kiçikliyi göstərmək üçün misal çəkilir. Aydın olur ki, övladı İlahi elm və qüdrətlə tanış etmək hikmət nişanəsidir. Moizədə hər tövsiyədən öncə qarşı tərəfin adını təkrarlamaq təsirlidir. Kamil dəyərləndirmə və nəzarətdə ən kiçik işlər də nəzərə alınmalıdır. Allah hər şeydən xəbərdar və hər şeyə qadirdir. O, dəqiq hesab aparır, çünki Lətifdir.

17-ci ayədə buyurulur: “Oğlum! Namazı bərpa et, yaxşılığa çağır, pisliyə qadağa qoy (əmr bə məruf və nəhy əz münkər et), üzləşdiyin çətinliklərə müqavimət göstər. Bu (səbir) vacib və mühüm işlərdəndir.”

Quranda 28 dəfə namazla yanaşı zəkat zikr olunmuşsa da, burada namazla birlikdə əmr bə məruf (yaxşılığa çağırış) yada salınır. Ayədə sərvəti olmayan oğula müraciət edildiyindən zəkat tapşırığı zəruri sayılmaya bilər. Bəzən müsibətlər, bəzən vəzifənin ağırlığı, bəzən günah qarşısında səbir etmək lazım gəlir. Ayədən başa düşülür ki, əmr bə məruf və namaz təkcə islama aid vacib əmrlərdən deyil. İslamdan öncə də Loğman namaz tövsiyəsi verirdi.

Övladı namaza dəvət etmək valideynin vəzifələrindəndir. Yaranış və məada diqqətdən sonra ən

mühüm əməl namazdır. Valideynlərə tövsiyə olunur ki, övladlarınızı namaza dəvət etməklə möminliyə, əmr bə məruf və nəhy əz münkər yolu ilə ictimailiyə sövq edin. Onları yaxşılığa çağıran və pisliyə qadağa qoyan insanlar kimi tərbiyə edin. İnsanın bu yolda səbir etməsi dəyərlidir. Həm də doğru yolda olmaq bəs etmir, başqalarını da bu yola dəvət etmək lazımdır.

Namaz və əmr bə mərufa çağırış münasibəti ilə bu iki vəzifə haqqında qısa şəkildə danışaq:

- Namaz insanla Allah arasında ən sadə, ən dərin və ən gözəl rabitədir. Bu ibadət bütün səmavi dinlərdə mövcuddur;

- namaz o qədər mühümdür ki, həzrət İbrahim (ə) öz zövcə və övladını otsuz-susuz səhrada qoymasını (Həcc mərasimi ilə yox) namazın bərpası ilə əlaqələndirir;

- İmam Hüseyin (ə) və onun sədiq səhabələri aşura günü günorta çağı iki rəkət namaz üçün sinəsini düşmənlərinə oxlarına sipər etdi;

- namaz bütün əməllərin qəbulu üçün açardır. Həzrət Əli (ə) öz vələsinə buyurur: “Vaxtının ən gözəlini namaz üçün ayır. Ağah ol ki, bütün əməllərin namaz sayəsində qəbul olar.”⁹;

- Quranın əksər surələrində, “Bəqərə” kimi böyük surələrdən tutmuş, “Kövsər” kimi kiçik surələrdə namazdan danışılır.

Müsəlmanlar öz qiblələrinə üz tutmaqla müstəqillik dərsi alırlar. “Məsum imamların (ə) vilayətini qəbul etmədən qılınan namaz qəbul deyil” rəvayətindən siyasi baxışlar formalaşır. Spitli içki içənin qırx gün namazının qəbul olmaması sağlam və pak qidalanma məsələsini önə çəkir.

⁹ Nəhcül-Bəlağə, məktub 27

Deyilənlər namazda bizə aşılana təsirlərin az bir qismi idi. Mərhum imam Xomeyni buyurur ki, namaz insan tərbiyə edən bir müəssisədir.

Əmr bə məruf dedikdə yaxşılıqların tövsiyəsi, nəhy əz münkər dedikdə pisləklərin qarşısının alınması nəzərdə tutulur. Loğmanın öz övladına əmr bə məruf və nəhy əz münkər göstərişi verməsi bu vəzifələrin yaşdan asılı olmamasını göstərir. Yaxşılığa çağırış əqidə məktəbinə eşq nişanəsidir. Xalqa məhəbbət, cəmiyyətin sağlamlığına maraq, söz azadlığı, dini qeyrət, səmimi dostluq rabitələri, pak fitrət, ümumi nəzarət, ictimai fəallıq əmr bə məruf nişanələrindəndir.

Yaxşılığa çağırış və pisliliyə qadağa xeyir əməl sahiblərini təşviq edir, cahil insanları oyadır, pis işlərin qarşısını alır, bir növ ictimai asayiş yaradır. Quran buyurur ki, “Siz müsəlmanlar ən üstün ümmətsiniz. Çünki, yaxşılığa çağırır, pisliliyə qadağa qoyursunuz...”¹⁰

Həzrət Davud (ə), həzrət İsa (ə) kimi peyğəmbərlər pisliliyə qadağa qoymayanları lənətləmişlər.¹¹ İmam Hüseyn (ə) yaxşılığa çağırış və pisliliyə qadağa üçün qiyam qaldırdı.¹²

İnsan günaha görə həm qəlbən narahat olmalı, həm dili ilə çəkəndirməli, həm güc və qanun vasitəsilə xilaf işin qarşısını almalıdır. Bir insanı yaxşı yola gətirə bilsək, onun yaxşı işlərinin savabına şərik olarıq. Amma fəsad və günah qarşısında sakit dayansa, günahkar və fasiq insanlar bir gün xalqa hakim olar. Günah qarşısında sükut günahı insanların nəzərində adiləşdirir, günahkar daha da ürəklənir. Nəticədə biz biganələşirik, şeytan razı qalır və Allahın qəzəbi nazil olur.

¹⁰ Ali İmran surəsi, ayə 110

¹¹ Maidə surəsi, ayə 78

¹² Bihar, c.44, səh.328

Hətta qısa bir müddət günahın qarşısını almaq mümkündürsə, addım atılmalıdır. Xəbərdarlıq təkrarlandığında nəticəyə çatmaq olarsa, təkrarlamaq zəruridir.

Həmin surənin 18-ci ayəsində deyilir: “Xalqdan (təkəbbürlə) üz çevirmə, yer üzündə qürurla addım atma. Çünki, Allah heç bir təkəbbürlü lovğanı sevməz.”

“Təs”ir” dəvədə olan bir xəstəliyin adıdır. Bu xəstəliyə tutulan dəvənin boynu əyilir. Loğman oğluna deyir ki, təkəbbür üzündən xəstə dəvə kimi xalq qarşısında boynunu (üzünü) çevirmə. “Mərəh” dedikdə var-dövlət və məqama görə şadlıq mənası anlaşılır. Puç xülyalar əsasında özünü üstün tutan insan “muxtal” adlanır. Qürrələnən insana isə “fəxur” deyilir. Təkəbbür həm xalqa qarşı təhqirdir, həm keçmiş kin-küdurəti təzələyir, həm də yeni düşmənçilik yaradır. Hədisdə oxuyuruq ki, yer üzündə təkəbbürlə addım atan adama həm yer, həm yerin üstündə və altında olanlar lənət oxuyurlar.¹³

Ayədən aldığımız nəticə budur ki, istər müsəlman, istər qeyri müsəlman insanlarla xoş rəftar etməliyik. Hətta, yol yeriyərkən təkəbbürlə yerimək olmaz. Allahın razılığını önə çəkib yaxşılığa həvəsləndirmək, Allahın qəzəbini önə çəkib pisliliklərdən çəkəndirməliyik. Xalqla təkəbbürlü davranıb lovğalanmaq yolverilməzdir.

Bu ayədə Loğman öz oğluna deyir ki, yer üzündə təkəbbürlə gəzmə. Surələrin birində isə təvazökar yerləş yaxşı bəndəliyin ilkin nişanəsi sayılır. “Rəhmanın bəndələri yer (üzün)də sakit və təvazökarlıqla yol gedən kəslərdir.”¹⁴

İnsanın öz vücudundakı ən uca nöqtəni (alnını) səcdə zamanı yerə qoyması namazın əsrarəngizliklərindəndir və Allah qarşısında təkəbbürdən uzaqlığı və təvazönü göstərir.

¹³ Təfsirə-Nurus-səqəleyn

¹⁴ Fırqan surəsi, ayə 63

Bütün insanlar qarşısında təvazökarlıq zəruri sayılsa da, valideyn, ustad, möminlər qarşısında təvazö layiqli möminlik nişanələrindəndir.

Torpaqdan, nütfədən yaradılmış zəif insan sonda hərəkətsiz leşə çevrilir. Belə bir varlıq hansı əsasla lovğalanmalıdır?

Loğman surəsinin 19-cu ayəsində Uca Rəbbimiz buyurmuşdur: “Yol yeriyərkən orta həddi gözlə, səsini yavaş çıxar. Çünki, səslərin ən xoşagəlməyəni ulağın səsidir.”

Hədisdə oxuyuruq: “Xalqı Allaha doğru dəvət edərkən, Quran oxuyarkən səs qaldırmağın eybi yoxdur.”¹⁵

Loğmanın tövsiyələrində doqquz əmr, üç qadağa və uyğun əmr və qadağalarla bağlı yeddi dəlil göstərilmişdir.

Əmrlər: valideynə yaxşılıq, Allaha və valideynə təşəkkür, valideynə yaxşılıqla müşayiət olunan müsahibə, möminlərin yolunu izləmək, namazı bərpa etmək, yaxşılığa çağırış, pisliyə qadağa, orta həddə hərəkət, danışarkən səsi ucaltmamaq.

Üç qadağa: şirkə qadağa, xalqdan üz çevirməyin qadağası, təkəbbürlü yerişin qadağası.

Yeddi dəlil:

1. Şükür etmək insanın özünə faydalı olduğundan şükrü yerinə yetirin.

2. Şirk böyük zülm olduğundan şirkdən çəkinin.

3. Hamı Allaha doğru qayidasıdır. Sorğu günü varsa, valideynə ehtiram göstərin.

4. Allah hər şeydən agahdır, öz əmllərinizə qarşı diqqətli olun.

5. Səbir və dözümlə əhəmiyyətli səciyyədir, səbirli olun.

¹⁵ Təfsirə-Nurus-səqəleyn

6. Allah təkəbbürlüləri sevmir, təkəbbürdən uzaq olun.

7. Ən pis səs ulağın səsidir, səsinizi ucaltmayın.

Nəticə

İslam kompleks bir dindir. Bu dində həтта yerişlə bağlı göstərişlər vardır. İlahi ayinlərdə əqidə və əxlaq məsələləri yanaşı bəyan olunur. Orta hədd, ifrat və təfritdən uzaqlıq Quranın göstərişidir. Təkcə yol gedərkən yox, bütün işlərdə orta həddi gözləməliyik. Ayənin göstərişinə əsasən gərək səsimizi qaldırmayaq, yersiz fəryadlardan çəkinək, yumşaq və aram danışaq. Çünki, fəryad çəkmək və səsi qaldırmaq bəyənilməyən və məzəmmət olunmuş bir işdir.

Ədəbiyyat

1. Məhəmməd Məhəmmədi Reyşəri, “Ömrün meyvəsi”, Ələm nəşriyyatı, 2014-cü il.

2. Ayətullah-üzma Musəvi Ərdəbilinin nəzəri əsasında, “Qadınlar bilməlidir”, tərtib edən Nasir Mukarian, Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2017-ci il.

3. Ayətullah Məkarim Şirazinin rəhbərliyi ilə bir qrup alimin əsəri, “Nümunə təfsiri”, “Dinin fəxri” nəşriyyatı, 2002-ci il.

4. Möhsün Qiraəti, “Nur” təfsiri, Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2014-cü il.

5. Fəqih Mühəddis Məhəmməd ibn Əl-Həsən Əl-Hürr Əl-Amulinin əsəri, “Vəsailuş-şiə”, “Alul-beyt müəssisəsi”nin araşdırması, 30 cildə

6. Əllamə Seyyid Məhəmmədhüseyn Təbatəbai, “Əl-Mizan Qurani Kərimin təfsiri”, Bakı, “Qələm” nəşriyyatı, 2010-cu il.

7. Qurani Kərim. Tərcüməçilər: Ağabala Mehdiyev və Dürdanə Cəfərli, Bakı, 2008-ci il.

8. İmam Əli əleyhissəlamın xütbə, məktub və hikmətli kəlamları. “Nəhcül-Bəlağə”, Tərcümə və şərh. Toplayan Seyyid Rəzi. Tərcüməçilər: Ağabala Mehdiyev, Dürdanə Cəfərli, Etibar Quliyev. Bakı, İİR, Mədəniyyət Mərkəzi, 2009-cu il.

9. Qüdrətullah Məşayixi. İslamda hüquq nəzəriyyəsi. İmam Səccadın (ə) “Risalətül-hüquq” kitabının şərh, Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2015-cü il, 424 səh.

10. Möhsün Qiraəti. Dinimi öyrənirəm. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2019

11. Uşaq hüquqları. Təvsiyə biblioqrafiyası. Tərtib edən Nazilə Tahirova, redaktor Ş.Qəmbərova. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, Bakı, 2015.

12. Uşaq hüquqları haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (19 may 1998-ci il, №499-IQ). Bakı: Qanun, 2008.-16s.

13. Molla Möhsün Feyz Kaşani. Əl-Muhəccətul-bəyza. 8 cildə

14. Dəyərlər.org. Əhli-beyt mədəni maarif cəmiyyəti.

15. www.e-qanun.az. Azərbaycan Respublikası Normativ Hüquqi Aktların vahid internet elektron bazası.

16. Rene David. Müasir hüquq sistemləri.

17. Corci Zeydan. İslam mədəniyyətinin tarixi.

18. [www. Meydan](http://www.Meydan) TV.az

19. Əbdülhəkim Süleymani. İslamda insan haqları.
Tərcüməçi Əkrəm Hacızadə. Ə-Mustafa Virtual
Universitetinin magistratura pilləsi üçün dərslik.